

Aleksandra Stankowicz

Rosyjskie i polskie inspiracje modernity słoweńskiej

Studia Rossica Posnaniensia 20, 147-153

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROSYJSKIE I POLSKIE INSPIRACJE MODERNY SŁOWEŃSKIEJ RUSSIAN AND POLISH INSPIRATIONS OF SLOVENIAN MODERN LITERATURE

ALEKSANDRA STANKOWICZ

The author's attention is concentrated in this article on the inspirational role of Russian and Polish literature for the Slovenian modernistic literature. It can be divided into three sources: Russian and Polish romantic tradition, realistic classics of these literatures and information on the current literary life, especially Polish literary life.

Aleksandra Stankowicz, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, ul. Marchlewskiego 124/126, Poznań, Polska - Poland.

Modernizm w literaturze słoweńskiej, najogólniej mówiąc, jest tą epoką, w której zostały odrobione zaległości kulturalne i w której literatura słoweńska włączyła się w nurt rozwiniętych literatur europejskich. Wychodzenie z opłotków regionalizmu było świadomym dążeniem generacji lat osiemdziesiątych do europeizacji kultury słoweńskiej¹.

Na przełomie XIX i XX wieku literatura słoweńska wchodzi w okres „przyspieszonego dojrzewania”, polegający m. in. na tym, że w przeciągu krótkiego okresu czasu przyswaja sobie zjawiska, pochodzące z różnych formacji literackich.

Jak większość literatur słowiańskich cechuje ją brak ciągłości rozwojowej. To zjawisko w tej grupie literatur spostrzegł jako pierwszy Paul van Tieghem w książce *Le romantisme dans la littérature européenne*². Sprawa braku ciągłości rozwojowej została podniesiona na gruncie literaturoznawstwa słowiańskiego do rangi problemu, który był szczególnie mocno eksponowany w odniesieniu do słowiańszczyzny południowej³.

Zafascynowanie Zachodem, literaturami skandynawskimi może niewątpliwie stanowić miarę postępu w literaturze słoweńskiej choćby z tego względu, że osiągnęło rozmiary dotąd niespotykane i zadecydowało o kształcie tej literatury. Ale otwarcie na Zachód, na kulturalną Europę, które w zasadzie

¹ O literaturze słoweńskiej na przełomie XIX i XX wieku pisał: V. Molè, *Oblicze społeczne słoweńskiej moderny*, „Pamiętnik Słowiański” 1952, nr 3, s. 195 - 221.

² P. van Tieghem, *Le romantisme dans la littérature européenne*, Paryż 1948, s. 243.

³ Bibliografię na ten temat przytacza D. Živković, *Evropski okviri srpske književnosti*, Beograd 1970, s. 11 - 14.

cechuje wszystkie bez mała literatury słowiańskie w okresie moderny, nie doprowadziło do zerwania tradycyjnych już więzów z całą Słowiańszczyzną, głównie zaś z literaturą polską i rosyjską.

Popularne na południu słowianofilstwo, o czym wspomina Nevenka Košutić Brozović w studium *Hrvatsko-slavensko književni odnosi u doba Hrvatske moderne*⁴, uległo znacznemu przeobrażeniu. Małym narodom słowiańskim przestała grozić unifikacja kulturalna. Na przelomie wieków zmieniły się perspektywy polityczne. Dostrzeżono szansę wyzwolenia narodowego. Tym chętniej łączyli się Słowianie w obronie własnych interesów narodowych przed ekspansywną polityką Austro-Węgier. Płaszczyzną jednoczenia się były czasopisma, zjazdy, wystawy. Niektóre czasopisma sygnalizowały ten program już w tytule, np.: „Novo doba, list ujedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine” (Praga 1898), „Glas ujedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine” (Wiedeń 1899 - 1900). Takim periodykiem była też „Mladost”, która przyciągnęła modernistów słoweńskich.

Narody południowosłowiańskie, w tym również Słowacy odczuwali głęboką więź z narodem polskim z racji wspólnych losów politycznych. Te kontakty intersłowiańskie jeszcze bardziej się umocniły po roku 1895 w związku z dużą emigracją studentów do Krakowa i nie były bez znaczenia dla rozwoju kultur kontaktujących się narodów.

Moderna słoweńska najobficiej czerpała z dwóch źródeł: literatury Zachodu i literatury słowiańskiej, a ściślej z ogólnoeuropejskiego dorobku naturalistyczno-modernistycznego, z rosyjskiej i polskiej tradycji romantycznej, z rosyjskiej i polskiej klasyki realistycznej i poniekąd z dorobku modernistycznego tych dwu literatur słowiańskich.

Dla poznania zainteresowań modernistów słoweńskich duże znaczenie ma wgląd w zawartość czasopism literackich, które odegrały ważną rolę w szerzeniu prądów modernistycznych w literaturze słoweńskiej. Do najpoważniejszych należą: „Dom in svet” i „Ljubljanski zvon”. Reprezentują one dwa zwalczające się ugrupowania polityczne; „Dom in svet” — zachowawcze, konserwatywne, „Ljubljanski zvon” — liberalne, stąd też płynące różnice co do rozumienia funkcji literatury⁵.

„Dom in svet”, organ katolików, upatrywał w literaturze instrument pomocny w szerzeniu idei katolickich. Pojawiający się na jego łamach materiał literacki był poddawany selekcji z punktu widzenia wartości dydaktycznych. Cała literatura naturalistyczna i dekadencja została potępiona. Dostało się nawet pisarzom, których związki z tymi kierunkami są dość nikle, że wymienię

⁴ N. Košutić-Brozović, *Hrvatsko-slavenski odnosi u doba hrvatske moderne*, „Radovi” 1972 - 1973, s. 155.

⁵ J. Groo-Kozak, *Rola časopism „Ljubljanski zvon” oraz „Dom in svet” w šzerzeniu modernistycznych kierunków literackih*. W: *Modernizm w literaturach słowiańskich (zachodnich i południowych)*, pod red. Marii Bobrownickiej, Wrocław 1973.

tylko słowiańskich pisarzy: Jaroslav Vrchlický został potępiony za ateizm⁶, Lew Tołstoj, pomimo swej wrażliwości etycznej, był krytykowany za brak przekazywania zasad moralnych⁷, a dekadent Przybyszewski został przez Lampego po prostu ośmieszony⁸. Miesięcznik „Dom in svet” w szerzeniu nowych tendencji literackich odegrał negatywną rolę. Pełnił ją mniej więcej do końca pierwszej dekady XX wieku, kiedy to w zamieszczanych rozprawach kryteria etyczne zostały zamienione na estetyczne. Stało się to w przybliżeniu wtedy, kiedy moderniści słoweńscy przestali satysfakcjonować się wyłącznie estetyzmem dzieła literackiego.

Natomiast „Ljubljanski zvon”, jakkolwiek powołany do życia został przez realistów, to jednak od samego początku przejawiał ogromne aspiracje do uczestniczenia w ogólnoeuropejskiej kulturze literackiej. Dlatego właśnie tutaj mogli zadebiutować słoweńscy moderniści. Pokolenie modernistów wcześniej przekonało się o konieczności integracji kultury narodowej z powszechną. Młodzi uświadomili to sobie przede wszystkim podczas studiów w Wiedniu, gdzie mieli szczególną okazję do zetknięcia się z kulturalną awangardą Europy. Wiedzę na temat nowych tendencji artystycznych czerpali nie tyle z nauki uniwersyteckiej, co z atmosfery Wiednia, który wtedy był centrum kulturalnym Europy, z prasy kulturalnej, m.in. z „Neue freie Presse”, „Neue Revue”, „Die Zeit”, „Jugend”, „Simplicissimus”, „Aus fremden Zungen”, „Wiener Rundschau” oraz z uczestnictwa w tamtejszym życiu kulturalnym, organizowanym przez grupę słowiańską.

Inspirująca rola Zachodu w kształtowaniu moderny słoweńskiej jest już dość dokładnie zbadana⁹, natomiast interesujące nas informacje o źródłach inspiracji słowiańskich są cząstkowe. Oczywiście, między innymi ze względu na swe rozmiary, praca ta nie pretenduje do bibliograficznego zestawienia stanu wiedzy ówczesnego społeczeństwa słoweńskiego na temat literatury polskiej i rosyjskiej oraz nie rozstrzygnie problemu jakie były echa tych inspiracji w literaturze słoweńskiej. Wgląd w czasopisma literackie i pewne rozeznanie w literaturze przekładowej stwarzają jedynie możliwość zorientowania się w zakresie preferencji przyjmowanego materiału, i to preferencji tak ilościowych, jak i jakościowych dotyczących pewnych okresów i autorów.

Czasopiśmiennictwo kulturalne Słowenii z przełomu wieków zniekształca nieco obraz autentycznych zainteresowań inteligencji słoweńskiej. Rysuje się w nim przewaga zagadnień słowiańskich. Tymczasem dwujęzyczna inteligencja słoweńska, wykształcona w Wiedniu, czerpała wiadomości o kulturze zachodniej z obcojęzycznej literatury, głównie austriackiej. Poziomowi

⁶ S. Zagorac, *Češko slovstvo*, „Dom in svet” 1888, s. 64.

⁷ P., Ivan Lev Nikolajevič Tolstoj, „Dom in svet” 1892, s. 1 - 6, 49 - 54, 97 - 100.

⁸ E. Lampe, *Dekadentizem*, „Dom in svet” 1899, nr 13, s. 413.

⁹ Por. np. D. Pirjevec, *Ivan Cankar in evropska literatura*, Ljubljana 1964.

literatur zachodnioeuropejskich starano się dorównać. Z kolei literatura polska była dla inteligencji słoweńskiej atrakcyjna, ponieważ dystans dzielący ją od osiągnięć Zachodu pokonała najszybciej¹⁰.

Znajomość literatury polskiej i rosyjskiej była nie tylko popularyzowana na łamach czasopism, ale także pogłębiana w badaniach słoweńskich slawistów: M. Murka, I. Prijatelj, F. Kidricza i F. Ilešicia.

W stosunku do tego co prezentują twórcy moderny słoweńskiej, popularyzowanie niektórych autorów wydaje się wręcz anachroniczne. Tłumaczyć to można tylko tym, że czasopiśmiennictwo, działalność wydawnicza pozostawały w rękach zwolenników tradycyjnego modelu literatury narodowo-budzielskiej. W związku z tym popularyzowano literaturę historyczno-patriotyczną. Do ulubionych pisarzy z kręgu literatury polskiej należeli: Michał Czajkowski, J. I. Kraszewski, Henryk Sienkiewicz. Wśród wymienionych autorów Henryk Sienkiewicz zajmuje pozycję zupełnie wyjątkową i to nie tylko dlatego, że do roku 1918 wydano w Słowenii wszystkie ważniejsze utwory tego pisarza, ale też kilkakrotnie podejmowano trud tłumaczenia tych samych pozycji. Tu na uwagę zasługuje działalność przekładowa P. Miklavca, który przetłumaczył wszystkie powieści tego pisarza.

Taka literatura współbrzmiała z eklektycznym realizmem słoweńskim drugiej połowy XIX wieku, charakteryzującym się dużą domieszką elementów sentymentalnych i romantycznych, czyli z poetyką pokolenia ustępującego. Te inspiracje okazały się jednak twórcze w pisarstwie Frana Saleški Finžgara i Matiji Prelesnika.

W literaturze słoweńskiej, przeżywającej na przelomie wieków intensywny rozwój, występują co najmniej dwie formacje literackie, które nie są bynajmniej prostym wynikiem wymiany pokoleń; chodzi tutaj o fakt prezentowania różnych kierunków przez uczestników tej samej generacji. Literatura interesującego nas okresu należy do orientacji naturalistycznej i modernistycznej. Pierwsza w Słowenii nigdy nie przyjęła kształtu proponowanego przez tzw. literatury „prawodawczej” i była dojrzałym realizmem, który na gruncie słoweńskim nosił miano realizmu obiektywnego. Do przedstawicieli tej orientacji należą: Rado Murnik, Fran Govekar, Ksaver Meško i nieco młodszy: Lojz Kraiger, Ivo Šorli, Zofka Kvedrova. Ich rówieśnikami byli twórcy orientacji modernistycznej: Ivan Cankar, Dragotin Kette, Oton Župančič, Josip Murn. Obydwie formacje niełatwo zostają zaaprobowane. Zarówno naturalizm, jak i modernizm, początkowo określane jako dekadentyzm, z trudem torują sobie miejsce w literaturze¹¹.

¹⁰ Jest to uproszczenie: literatura polska zawsze nadążała za rozwojem literatur europejskich, a tylko wspólny los polityczny narodów słowiańskich skłaniał do szukania analogii także na płaszczyźnie literackiej.

¹¹ Z. Darasz, *Od moderny do ekspresjonizmu. Z przemian świadomości literackiej w Słowenii*, Wrocław 1982, s. 15.

Generacja naturalistów i modernistów wyrosła w kulcie idei słowiańskich. Dlatego też mimo zasadniczego zwrotu ku Zachodowi nie rezygnują z tradycyjnych kontaktów z polską i rosyjską kulturą literacką.

Informacje na temat tych literatur zaczęły napływać do czasopism szeroką strugą. Pojawilo się wiele przekładów, niekiedy dość przypadkowych. Sam okres przygotowawczy dla nadejścia tendencji modernistycznych w Słowenii wypełniły przekłady z literatury polskiej i rosyjskiej w zakresie prozy realistycznej i poezji patriotycznej — z literatury rosyjskiej: Nikołaj Gogol, Iwan Turgieniew, Lew Tolstoj; z polskiej: Maria Konopnicka, Eliza Orzeszkowa, Bolesław Prus.

Obok prezentowanego nurtu realistycznego, co najmniej tyle samo miejsca poświęcała prasa kulturalna twórczości romantycznej, zarówno rodzimej, jak i polskiej i rosyjskiej. W sytuacji narodu słoweńskiego jest to zrozumiałe, gdyż jego położenie społeczno-polityczne nie uległo zmianie, w związku z czym tematy oraz idee podejmowane niegdyś przez romantyków nie straciły nic ze swojej żywotności i ponownie podjęte zostały przez modernistów. Nic dziwnego, że literaturoznawstwo słoweńskie proponuje na określenie przełomu wieków miano neoromantyzmu. Akcenty inspiracji rosyjskich i polskich, bo niewątpliwie w obydwu okresach one się zaznaczają, uległy pewnemu przemieszczeniu; romantyczna literatura polska zaczęła ustępować miejsca rosyjskiej. Dużą rolę w tej mierze odegrało rusofilstwo Aškerca, który jako redaktor literacki „Ljubljanskega zvonu” oddziałał na młode pokolenie, szczególnie na tę czwórkę pisarzy, która dokonała przełomu. Nawet młodzi pod wpływem Aškerca przybrali rosyjskie przydomki: Ivan Cankar — Save-ljev, Dragotin Kette — Mihajlov, Josip Murn — Aleksandrov, Oton Župančič — Nikolajev. Opowiedzenie się za rosyjskim romantyzmem miało głębsze uzasadnienie. Młodych pociągała osobowość bohatera romantycznego, stworzona przez Puszkina i Lermontowa, oraz moralne problemy dotyczące losów i praw jednostki. Nikt tak jak Josip Murn Aleksandrov nie przyznawał się do powinowactwa swojej twórczości z romantykami. Najczęściej przywoływał nazwiska Rosjan: Kolcowa, Lermontowa, Puszkina. Ale entuzjazmował się także twórczością Mickiewicza. Przetłumaczył *Odę do młodości*, którą Prijatelj włączył później do pośmiertnie wydanego tomiku poezji Murna i uznał ją za credo autora. Poeta napisał także wiersz *Veselo bratje si napijmo*, gdzie nawiązania do *Ody* są ewidentne.

Rosyjska i polska literatura romantyczna odkryta dopiero przez modernistów zaczęła funkcjonować w literaturze słoweńskiej. Dziełem tego pokolenia są wytrawne przekłady słowiańskiej literatury romantycznej; Ivan Prijatelj tłumaczył Puszkina, Vojislav Molè Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego.

Rosyjski i polski dorobek modernistyczny w nieco mniejszym stopniu oddziaływał na kształtowanie oblicza moderny słoweńskiej. Pojawił się nazbyt późno. Na przykład ingres literatury Młodej Polski następuje pod koniec

pierwszej dekady XX wieku, kiedy modernistyczna literatura słoweńska przeżyła już swoje apogeum, i przebiegał pod znakiem impresjonistycznej twórczości K. Przerwy-Tetmajera, a w drugiej kolejności Przybyszewskiego. Popularność Przybyszewskiego na gruncie słoweńskim była ograniczona uwagami krytycznymi, których pisarzowi nie żałowano jeszcze w okresie poprzedzającym modernę słoweńską. Miał w tym także udział polski krytyk A. Mazanowski i jego przegląd *Najmlajši poljski novelisti*. Krytyk zarzucał Przybyszewskiemu kosmopolityczną postawę i twórczy eklektyzm¹². Sylwetki innych polskich modernistów (Kasprowicza, Żuławskiego, Miriama) ukazano przy okazji przeglądu *Moderna poljska lirika*¹³, zaś w *Krakovsko gledališče* Grabowski zaprezentował twórczość Stanisława Wyspiańskiego¹⁴. Nietrudno zauważyć, iż większe znaczenie dla moderny słoweńskiej miały przekazy informujące o bieżącym życiu literackim w Polsce niż oryginalna twórczość.

Z osiągnięć modernistycznej literatury rosyjskiej odnotowujemy pojawienie się w literaturze słoweńskiej jednoaktówek Czechowa. Natomiast twórczość symbolistów rosyjskich: Balmonta, Błoka, Briusowa była popularyzowana późno i nie mogła już odegrać roli inspirującej.

Na zakończenie tego wywodu dodam, że problem infiltracji literatury polskiej i rosyjskiej w dobie moderny na grunt słoweński jest zjawiskiem godnym odnotowania. Bogactwo literackiego materiału polskiego i rosyjskiego, które daje się zauważyć w Słowenii na przełomie wieków, stwarza nie tylko możliwości badań tzw. stosunków literackich, od których komparatystyka współczesna stara się odzegnać, ale skłania także do wniosku, że wspólny rodowód słoweński i przeszłość polityczna może okazać się źródłem nieoczekiwanych analogii.

АЛЕКСАНДРА СТАНКОВИЧ

ПОЛЬСКИЕ И РУССКИЕ ИНСПИРАЦИИ СЛОВЕНСКОГО МОДЕРНИЗМА

Резюме

Словенская литература в период модернизма, стараясь присоединиться к течению развитых литератур, прибегает к двум источникам. Этими источниками являлись литературы Запада и славянские литературы — особенно русская и польская. Интерес словенцев к славянским литературам на переломе XIX и XX веков имел уже глубокую традицию (и продолжался в дальнейшем). Много места посвящают им главные литературные журналы „Dom in svet” и „Ljubljanski zvon”.

¹² A. Mazanowski, *Najmlajši poljski novelisti*, „Ljubljanski zvon” 1900, s. 274 - 277.

¹³ A. Mazanowski, *Moderna poljska lirika*, „Ljubljanski zvon” 1901, s. 403 - 409, 453 - 459.

¹⁴ T. S. Grabowski, *Krakovsko gledališče*, „Ljubljanski zvon” 1909, s. 334 - 338, 478 - 485, 551 - 555, 607 - 612, 687 - 692, 740 - 748.

Просмотр вышеупомянутых журналов, а также издательская политика этого периода, дают возможность сделать некоторые выводы.

Надо сказать, что в период словенского модернизма доминировал интерес к русской и польской романтической традиции, а также к реалистической классике этих литератур.

Оригинальное польское и русское модернистическое творчество почти не воздействовало на словенскую литературу. Большое значение, для словенского модернизма имели информации вводившие в курс текущих литературных событий в Польше. Эти информации появились настолько рано, что они могли ускорить созревание модернистического сознания на словенской почве.

RUSSIAN AND POLISH INSPIRATIONS OF MODERNISTIC SLOVENIAN LITERATURE

by

ALEKSANDRA STANKOWICZ

Summary

Slovenian literature of modernism trying to get involved into the current of well-developed literatures takes from two sources which are: literature of the West and Slavic literature (Russian and Polish). As far as the first source is concerned it has already been relatively exactly studied by historians of literature. But the Slovenians' interest in Polish and Russian literature at the turn of the 19th and 20th centuries is also worth attention. It is enough to look through such literary journals as *Dom in svet* and *Ljubljanski zvon* and some research of publishing policy of this period to get some orientation in the field of preferences of the accepted material, and both quantitative and qualitative preferences concerning both these Slavic literatures.

The creators of modernism in Slovenian literature were attracted by subjects and ideas taken up by romantics. Some of the most often quoted authors were: Kolcov, Lermontov, Pushkin and Mickiewicz. On the other hand, representatives of naturalistic orientation were inspired by Russian and Polish realistic classics. The original Russian and Polish works of modernism had a very insignificant influence, and it is only certain information on the current literary life in Poland which seems to be of importance to Slovenian modernism. It was because this information appeared early enough to accelerate the maturation of modernistic consciousness on Slovenian soil.